

70 éves dr. Udvarhelyi Károly

A 20. századi magyar földrajz-módszertan egyik legkiválóbb művelője, dr. Udvarhelyi Károly ebben az évben töltötte be 70. életévét.

A századforduló idején Nyugat-Európában a *munkaiskola* megalkotói a tanulók aktivitását és öntevékenységet szorgalmazták. Az „új iskola” az egyéni tapasztalatszerzés, pl. a megfigyelés és kísérletezés alapján kívánta a tanulók lényeglátását, problémamegoldó képességét és önálló gondolkodását fejleszteni. A munkaiskola koncepciója az 1920–30-as években jelentős hatást gyakorolt a magyar pedagógiára, így a földrajz módszertan fejlődésére is. A munkaiskola pozitív törekvéseit Udvarhelyi Károly valósította meg a polgári iskolai földrajztanításban. Az Udvarhelyi életmű, amelynek vázlatos bemutatására törekszünk, olyan alkotó-pedagógiai tevékenység, mely a munkaiskolától messze, a dialektikus földrajztanítás módszertani kimunkálásához vezetett.

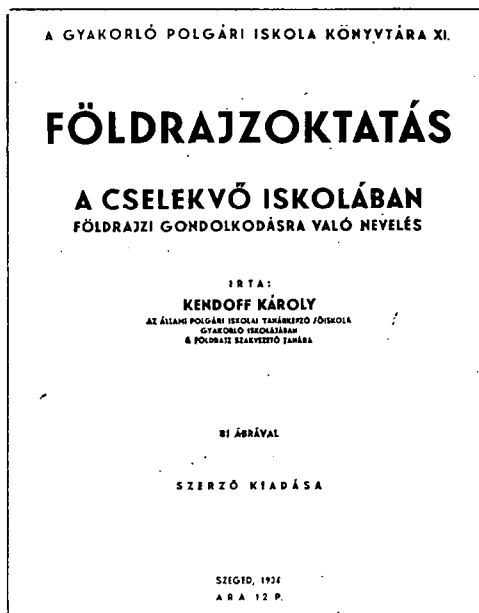
Udvarhelyi (eredeti nevén: *Kendoff*) Károly életútja a Székelyföldön, *Nyárád-magyaróson* kezdődött, 1903-ban. Elemi iskoláit *Parajdon* és *Csomafalván*, a polgárit *Kolozsváron* végezte. Egy évi gyári munka után a kolozsvári tanítóképzőben folytatta tanulmányait. 1921-ben, a tanítói oklevél megszerzése után a Marianumban létesült első erdélyi polgári iskolai tanárképzőbe iratkozott be. Az intézet két évi működés után megszűnt s a hallgatók egy része – köztük Udvarhelyi is – a budai Pedagógiumban fejezte be főiskolai tanulmányait.

A Pedagógiumban *Littke Aurél* (1872–1945) volt a földrajz professzora. *Littke* – aki 1928-tól a szegedi polgári iskolai tanárképző főiskola tanszékvezető tanára, majd igazgatója – kiváló szaktudásával, következetes igényességével és emberséges magatartásával példát mutatott tanítványainak. *Littke* tudományos iskolájából olyan kiváló geográfus tanárok kerültek ki, mint *Kéz Andor* (1891–1968), *Marjalaki Kiss Lajos* (1887–1972), *Udvarhelyi Károly* stb. *Littke* már a Pedagógiumban felfigyelt Udvarhelyi tehetségére, nagy szorgalmára, szakma- és hivatásszeretetére. 1929-ben – ötévi mátészalkai nevelői munka után – *Littke* közbenjárására Udvarhelyit a szegedi főiskola gyakorló iskolájába helyezték át szakvezető tanári minőségben.

Udvarhelyi szakmai-pedagógiai fejlődése előtt széles kapukat nyitott a gyakorlóiskola, mely ebben az időben már országos hírű intézet volt. Igazgatója – *Szenes Adolf* – hivatástudata magaslatán álló pedagógus volt, aki olyan tanári kart szervezett, amely magas szintű oktató-nevelő és pedagógusképző tevékenysége mellett a módszertani tudományos irodalom művelésében is kiemelkedő eredményeket mutatott fel. Pl. 1930-tól 1942-ig a tanárok negyvennél több módszertani könyvet írtak „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára” c. sorozatban, a „munkaiskola” szellemében. A gyakorlóiskola későbbi igazgatója, *Kratofil Dezső* „A Cselekvés Iskolája” címmel pedagógiai-módszertani folyóiratot indított és szerkesztett, melyben a legtöbb értekezést az intézet szakvezető tanárai írták. Ilyen körülmények között a gyakorlóiskola nemcsak a tanárképzés műhelye volt, hanem a pedagógus továbbképzésben is fontos szerepet töltött be. A gyakorlóiskola kisugárzó hatása mutatkozik meg abban is, hogy tanárai – köztük Udvarhelyi Károly is – rendszeresen tartottak módszertani előadásokat Szegeden, Budapesten és az ország más városaiban.

Udvarhelyi a harmincas évek legelején a polgári iskolai tanárképző gyakorlóiskolájában *földrajzi előadótermet* (kabinetet) rendezett be. A földrajzi szaktanteremben nem volt dobogó és katedra, a tanterem fő helyét a *terepasztal* foglalta el.

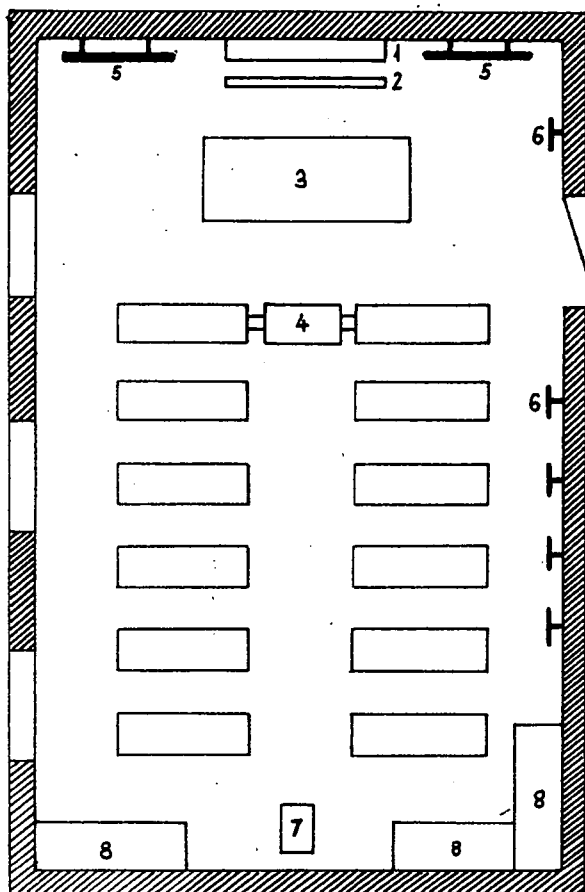
A tábla és az iskolai fal térképek mellett a földrajzi tananyaghoz kapcsolódó, annak jobb megértését szolgáló, saját szerkesztésű *speciális térképek* és különböző szemléltető eszközök, ásványok, kőzetek, talajminták, könyvek és atlaszok voltak a be-

rendezés tárgyai. Az előadóban vetítógép és gazdag képi információs anyag segítette a földrajzi valóság bemutatását.

A terepasztal a diákok aktív ismeretszerzését szolgálta. A tanulók önálló munkáját igénylő terepasztali gyakorlatok, kísérletek a földrajzi fogalmak kialakítását és a jelenségek helyes értelmezését segítették. Udvarhelyi azokat a földrajzi kísérleteket – pl. terepasztali munkákat – szorgalmazta, amelyek a tanulókat élő kontaktusba állították a földrajzi valósággal és aktivitást, önállóságot biztosítottak. A terepasztali kísérletek mély hatást gyakoroltak a hospitáló tanárjelöltekre s ezzel magyarázható, hogy az 1930–40-es években a polgári iskolákban elterjedtek a terepasztalok.

Udvarhelyi elméleti tantárgypedagógiai munkásságát a gyakorlóiskolában kezdte meg, a „munkaiskola” szellemében, de áttéve azt a földrajz testére szabott „szellemi tevékenység” területére, fő célnak tekintve a földrajzi gondolkodás kifejlesztését és a földrajzi ismereteknek a gyakorlati élettel való összekapcsolását. Tanítványait a sok felé még szokásos és megrekedt enciklopédikus anyagfelfogás és mechanikus tanulás helyett logikus következtetésre, az összefüggések és fejlődésfolyamatok felismerésére nevelte. Hasonló szempontokra építette a térképolvasás, a szemléltető ábrázolás módszereit és az oktatás egyéb mozzanatait. Mindezek a mennyiségi szemlélet helyett a jellemzőség és a lényeg megközelítését szolgálták. Úgy tapasztalta, e dinamikus és dialektikus módszerek, amellet, hogy elevenné és frontális jellegűvé alakíthatják a földrajz órákat, igen sok világnézeti és egyéb nevelő hatásokat is rejtenek magukban. Ezen elvek alapján, magát a földrajztudományt is átszűrve (Lóczy, Cholnoky, Prinz, Teleki és mások haladó jellegű analitikus felfogásából kiindulva) állította össze első alapvető munkáját, a „Földrajzoktatás a cselekvő

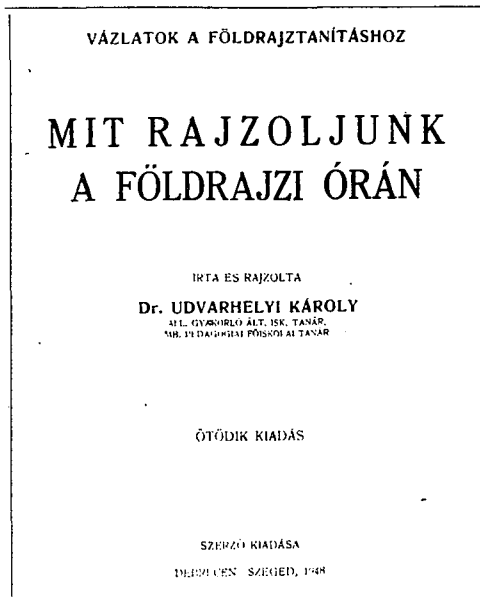
Udvarhelyi földrajzi szaktanterme 1930-ban.

Jelmagyarázat: 1 = falitábla, 2 = vetítövászón, 3 = terepasztal, 4 = csapóasztal epidiaszkóp részére, 5 = térképtartó, 6 = szemléltető ábrák, speciális térképek, 7 = vetítőasztal 16 mm-es vetítőgéppel, 8 = vitrinek (ásvány- és kőzetgyűjtemény, talajminták, földrajzi szemléltető eszközök, kézikönyvek, atlások stb.).

iskolában – Földrajzi gondolkodásra való nevelés” (Szeged, 1934) címmel. A „Földrajzoktatás...” olyan szakmethodikai mű, amely a földrajz dialektikájának felismerését bizonyítja s amely Udvarhelyi további alkotó-pedagógiai tevékenységének alapja és iránymutatója volt. Hasonló gondolatokra épültek a Szegeden szerkesztett „Földrajzi munkanaplói” is. E füzetek az önálló gondolkodást kívánó feladatok mellett már akkoriban (1937) a programozott oktatásnak megfelelő feladatokat is tartalmaztak.

Udvarhelyi a szegedi gyakorlóiskolában készített táblai rajzait és ezek magyarázatát „Mit rajzoljunk a földrajzi órán” címmel 1933-ban közreadta. Könyve 1948-ig öt kiadást ért meg, ami szinte páratlan sikernek számít a földrajz-módszertani irodalom történetében. Rajzi szemléltető anyaga nem a térkép „ismétlése”, hanem a jelenségek és folyamatok mozgást és belső oksági kapcsolatokat kifejező

egyszerű ábrázolása. Térképvázlatok és szelvényei a földrajzi jelentőséget és jellemzőségeket bemutató lényegi konstrukciók, amelyek határozott szakítást jelentettek a régebbi enciklopedikus ábrázolási módszerekkel.

A szegedi alkotóévek eredményeihez tartozik az egyetemi doktorátus megszerzése is, summa cum laude eredménnyel.

Az oktatómunka mellett több éven át a szegedi tankerület földrajzi szakfelügyelője, majd általános tanulmányi felügyelője volt.

A felszabadulás, majd az iskolák államosítása és a pedagógusképzés magasabb szintre emelése Udvarhelyi számára is nagy lehetőségeket biztosított. 1948-ban a szegedi gyakorlóiskolából áthelyezték *Debrecenbe*, ahol az akkor létesített pedagógiai (később tanárképző) főiskolán tanszékvezetői megbízást, majd 1949-ben főiskolai tanári kinevezést kapott. Az 1949-50-es tanévben a főiskolát áthelyezték *Egerbe*, ahol szinte a semmiből kellett megszerveznie a földrajzi tanszéket. Az intézet életrekelésének és tevékenységének első – kb. 1952-53-ig terjedő – „forradalmi” időszakára nagy teljesítményeket követelt az oktató testülettől, különösen a tanszékalapító professzoroktól. Udvarhelyi kitűnő szervező munkája nyomán a földrajzi tanszék néhány év múlva már rendelkezett azokkal az alapvető tárgyi feltételekkel (pl. könyv- és térképtár, ásvány- és kőzetgyűjtemény stb.), amelyek a földrajztanárképzéséhez szükségesek. A tanszékfejlesztés és a mindennapi oktató-nevelő munka mellett a tankönyv- és jegyzetírás, a földrajzi szakbizottság és a főiskolai reformbizottság irányítása, a tantervek kidolgozása stb. terén is szép eredményeket ért el.

Az egeri évek alatt Udvarhelyi tudományos érdeklődése a geográfia filozófiai kérdései felé irányult. A „*Földrajzoktatás...*” (1934) c. munkájában a dialektika még ösztönös megérzésem alapult, de az 1950-es évek elejétől – a marxizmus-leninizmus klasszikusainak megismerése után – új alapokra helyeződött és tovább fejlődött. Az 1960-ban írt és két évvel később eredményesen megvédett kandidátusi disszertációja, *A dialektikus földrajz és tanítása* már nemzetközi viszonylatban is

jelentős alkotás. „A földrajz tanítása” című, 1962-ben megjelent egyetemi-főiskolai jegyzete is úttörő munka, első a magyar földrajzi irodalomban. Ezt nemcsak az egész munka, de a benne levő több tartalmi részlet prioritása miatt is hangsúlyozzuk.

Udvarhelyi sokoldalúságát és nagy munkabírását az alkotások egész sora bizonyítja. Így pl. hatalmas energiát fordított a főiskolai földrajzi gyakorlatok mai rendszerének kidolgozására, illetve az első természeti-földrajzi gyakorlati jegyzetek írására. Tovább fejlesztette a táblai rajzolás módszerét is. Ennek jelentőségét az ilyen irányú készségek fejlesztésében, tehát a módszer továbbvitelében és általános iskolai alkalmazásában kell keresnünk, mint ahogy a tanárképzés minden más mozzanata is ilyen áttételekben kerül alkalmazásra. Több speciáltérképet és szemléltető eszközt is szerkesztett (pl. meteorológiai grafikon-tábla), amelyek majdnem mindegyike alkalmas a belső összefüggések és kölcsönhatások illusztrálására.

Udvarhelyi az 1948-ban megjelent *Föld és néprajz* c. sikeres általános iskolai tankönyvei után egymás után kapta a megbízásokat a tankönyvek és módszertani útmutatók írására. 1952-ben jelent meg a „Szemléltető rajzok a földrajzórán” c. könyve, amely a felszabadulás utáni földrajz-metodikai irodalmunk egyik legkiemelkedőbb alkotása. Könyve 1961-ben – a megváltozott tantervhez és a bevezetett munkafüzetek tartalmához igazodva – bővített kiadásban ismét megjelent és nívódíjban részesült. Udvarhelyi részt vett valamennyi főiskolai tankönyv megírásában is. A szerkesztésében megjelent „Magyarország természeti és gazdasági földrajza” (1968) c. tankönyv szintén nívódíjat kapott. A „Magyarország...” c. főiskolai tankönyv az első teljes magyar tájföldrajz (dialektikus módszerű szintézis).

Udvarhelyi Károly professzori tevékenységének, oktató-nevelő munkájának méltatása külön tanulmányt érdemelne. Előadásai, szemináriumai és gyakorlati foglalkozásai módszerezsek, példamutatóak voltak, megfeleltek a modern didaktikai alapelveknek. Óráit a *tudományosság*, a *pártosság* és az *érdekesség* jellemezte. Igényes okfejtései és szemléletes előadásmódja lebilincselte hallgatói érdeklődését. A táblái szemléltető rajzolás – mely eszköze volt a földrajzi tudományos ismeretanyag megértésének – művészi fokra emelte. Hasonlóan nagy szakmai-esztétikai élményt nyújtott a saját készítésű speciális térképeivel, diapozitív képeivel is, mely jelentős mértékben erősítette a tanárjelöltek földrajzi valóságismeretét. Kitűnő szakmai felkészültsége, pedagógiai-mesterségbeli tudása, az *egyéni oktatási módszerek* alkalmazása stb. a hallgatók őszinte tiszteletét és szeretetét váltotta ki. Óráinak – a magas színvonalú információnyújtás mellett – nagy nevelő és jellemformáló ereje volt. Fiatalos lelkesedése, hivatástudata és szakmaszeretete mély hatást gyakorolt a főiskolai ifjúságra.

Udvarhelyi kiemelkedő pedagógiai és tudományos munkásságát népi államunk magas elismerésekben részesítette. 1954-ben a Munka Érdemrendet, 1962-ben a Szocialista Munkáért Érdemrendet, 1965-ben a Szocialista Kultúráért kitüntetését, 1968-ban a Magyar Földrajzi Társaság közgyűlésén a Szocialista Földrajzért oklevelet és 1970-ben – nyugdíjba vonulása alkalmából – a Munka Érdemrend arany fokozatát kapta.

Dr. Udvarhelyi Károlyt, a 70 éves *tudóst, tanárt és népművelőt* a tanítványok és a kortársak egyaránt nagyra értékelik. Életműve a szakmaszeretet és pedagógushivatás olyan nagyszerű példája, amelynek követése és folytatása a geográfus tanítványok és kollégák legszebb-legnemesebb életcélja lehet.